

KOPERNIKUSZ

Frissen nyomott könyv címnegyed-ívét húzzák elő a korabeli nyomdaüzem hatalmas paprése alól: *De revolutione orbium coelestium*. Egy kéz belelapoz a nyomdafestéktől még nedves, bekötetlen könyvbe, valaki felhördül: Ki tette ezt? Meghamisították a művet, már a címoldalon... A felcsattanó fiatalember, Rheticus, a protestáns német matematikus (mert ő a kérdőre vonó) indulatában beront a nyomdász magánlakásába, ahol a szakállas Petreius mester épp egy fakádban ázik, kettesben egy szemrevaló ifjú lánnyal, miközben a fürdőkádon átfektetett fatálcáról falatoznak. — Ki tette ezt?

Ezzel a képsorral indul Ewa és Czeslaw Petelski *Kopernikusz* filmje. S habár a póre leányzó többé nem bukkan elő (leszámítva a záróképet), a filmalkotás módszerét és jellegzetességeit jól mintázza ez a kezdő képsor: a film végig lendületes, mozgalmas, látványos, nagy történelmi tablókat és az extremitásig

élezett magánélet-situációkat görgét ökonomikus és professzionista filmkészítőről valló ritmusban. És mégis: hiába a lenyűgöző és látványos képek, képsorok, a festői beállítások (az operatőr Stefan Matyjaszkiewicz), a kitűnő művészi alakítások (a címszereplő Andrzej Kopicynski és a Kopernikusz nagybátyját, Lukasz Watenrode püspököt életre keltő Czeslaw Wollejo teljesítménye marad emlékezetes) — a film egészében túlméretezetnek hat; s egy-egy periódusában az érdektelenség vagy olykor a korrekt, ám nem-adekvát eszközeivel élő ismeretterjesztés unalma csap meg a vetítövásznon irányából.

S ráadásul helyenként mintha Kopernikusz is kimaradna az egészből, annak ellenére, hogy szinte mindvégig a „színen van”. Megjelenik mindaz, amit Kopernikusz életéről adatszerűen tudunk, s ez sok is, meg kevés is, (Kopernikusz élete, úgy mondják, a viszonylag eseménytelen tudóséletek közé tartozik, talán mert személyében nem került a máglyára. — Ehhez képest valóban „eseménytelenség” az, hogy ideje te-

Jelenet a filmből

Andrzej Kopicynski — Kopernikusz szerepében

temes részét hadvezérkedéssel, újjáépítéssel, vagy éppen pénzreformmal töltötte). A filmen mindenesetre megjelenik mindez, vagy pontosabban: illusztráltatik. Ezek az ismeretek persze csupán az életút ismeretéhez fontosak, az egyéniséghez csupán adalékok. Ez utóbbi megidézéséhez az alkotói fantázia bátorsága legalább annyira szükséges, mint az aprólékos történeti előtanulmányok. E mostani Kopernikusz-film alkotói e tekintetben a könnyebb utat választották: fantáziájukat nem annyira Kopernikusz egyéniségére, mint inkább a körülmények dekoratív fölvázolására használták. Látunk látványos és szuggesztív képsorban megjelenített király-temetést, körülbelül azzal a dramaturgiai indoklással, hogy Kopernikusz ifjúként ott jelen lehetett. Látunk jelenetet melyben a vallásos tömeg fanatizmusát az örületig korbácsolják egy napfogyatkozás alkalmával — Kopernikusz ezt is láthatta... És az pedig már egészen biztos, hogy az

alkotóknak nem a mikrorealitás olyan részleteinek „kiváltására” kellett volna elfecsérelniük fantáziájukat, mint a már említett kezdő képsor, a fürdőkádban pajzánkodó nyomdász-szal és feldühödött matematikussal, mivel ennek Kopernikuszhoz már végképp nincs köze; bár kétség kívül látványos...

Kopernikusz jubileumi évet tartunk: ötszáz éve, 1473-ban, pontosabban ez évnek február 19. napján született a modern természettudomány és világszemlélet első nagy alakja. A tudományos és társadalmi élet, az irodalom és a különböző művészeti ágak világszerte megemlékeznek a nevezetes évfordulóról — nyilván ez adta az alkalmat e mostani nagy Kopernikusz-film megalkotásához is.

Az alkalmosság azonban, úgy tűnik, nem föltétlenül és egyértelműen használt az elkészült műalkotásnak. Évfordulós produkcióról lévén szó, az alkotók szükségképpen valamiféle belső elkötelezettséget

éreztek az ünnepelt életútjának pontos bemutatására, nagyobb hangsúlyt helyezve a korrektségre, mint az életút mögött feszülő emberi dráma kibontására. Pedig bizonyos az utóbbi segíthette volna őket ahhoz, hogy alkotásuk — esetleges hűtlenségében is — hívebb képet nyújtson az időben és gondolkodásmódban egyaránt még inkább középkori kötődésű tudós lelkének és sorsának megidézésére. Így végeredményben hagyományos eszközökkel élő életrajzi film született — hagyományos, annak ellenére, hogy a film kártyaként kevergeti a különféle idősíkokat: a haldokló Kopernikusz emlékezetéből sorra felidéződnek ifjú korának élményei, férfikora harcainak emlékképei, ezek az emlékképek azonban makacsul, mondhatni földhözragadtan realista hosszú-hosszú cselekményblokkok (az ember nem így emlékezik, emlékképeink soha nem ily minuciózusan kimunkáltak), s közben el is feledkezünk arról, hogy itt valaki emlékezik: úgy kell kényszeríteni magunkat, hogy föl-idézzük az alapszituációt... (Ha már ilyen típusú életrajzi film alkotására szánták el magukat, talán célszerűbb lett volna a lineáris cselekményvezetés, mégha ez a cselekmény évtizedeken ível is keresztül.)

Úgy sejtjük: mélyebb és emlékezetünkben maradandóbb képet nyújtott volna Kopernikusról a tudós sajátos drámájának megjelenítése, mint életrajzának fölvázolása (aki különben Kopernikusz életére kíváncsi, az inkább egy erről szóló életrajzot vegyen a kezébe). És Kopernikusz élete és egyénisége a viszonylagos „nyugodalmasság” ellenére bőven kínál drámai anyagot, annak ellenére, hogy ő maga személyében nem került máglyára. Csak példaként: a tudós drámáját, akit életkörülményei és sorsa, felelősségtudata és népének szeretete a népszerű szerepkörére kényszerít teleshópja és számitásai mellől. Vagy: a tudós belső küzdelme, aki — most egy 400 évvel később élt tudós-forradalmár Max Planck szavaival szólva — „... tudja, hogy egy magasabb rendű gondolat birtokosa és észreveszi, hogy felhozott alapos indokait nem fogadják el, mivel saját hangja túl gyenge ahhoz, hogy a tudományos vi-

lágban meghallgatásra találjon...” — Micsoda drámát kínál ez a lélektanilag szituáció, különösen, ha mint Kopernikusz esetében a késő középkor feltételei és körülményei színezik, amikor is a többségtől, a tudományos közfelfogástól eltérő vélemény az egzisztenciális és fizikai megsemmisülés következményeivel is fenyeget... Ezek a drámai elemek persze rendre felbukkannak Ewa és Czeslaw Petelski filmjében is, de az alapvetően epikus jellegű mű sodrásában nem erősítik, hanem szinte lerontják egymás hatását: a nagy hallgatás drámája, amely abban a történelmi tényben tükröződik, hogy Kopernikusz csupán közvetlenül halála előtt szánta rá magát eszméi és fölfedezései közreadására, a filmben szinte elsikkad: úgy tűnik, hogy Kopernikusznak eszébe sem jut a nagy szintetizáló tudományos munka megírása és közzététele, mivel egyéb irányú elfoglaltságai, nevezetesen a Teuton Lovagrend elleni hadakozás közepette ez nemigen juthat eszébe... Pedig nyilvánvalóan nem ez volt a helyzet, még akkor sem, ha ennek netán kevés nyoma maradt a tudós írásaiban (bár azért maradt).

A Kopernikusz-dráma ívének fölépítése természetesen egész másfajta követelményeket állított volna a forgatókönyv írókkal, Jerzy Borszkiewicz-cel és Zdzisław Skowronskival szemben; föltehetően bátrabban és szuverénebbül kellett volna elszakadniok a szűkös életrajzi adatokban és dokumentumokban testet öltő „alapanyagtól”. Jobban bele kellett volna élniük magukat Kopernikusz lelkületébe, s ez esetben — a részletekben talán jobban elszakadva vagy kevésbé kötődve a sejtésünk szerint nem túl bőséges dokumentumanyaghoz, esetleges hűtlenségükben is hűbb, és főképp a nézők lelkében maradandóbb képet hagyott volna alkotásuk Kopernikusról, mint ez a mostani film-életrajzi regény.

Amelytől mindazonáltal nem vitatjuk el, hogy az említett kifogások mellett vagy azok ellenére is: látványosságban gazdag, ismeretanyagában hasznos alkotás, amely két és fél órán keresztül bizonyonlatos kellemes szórakozást szerez majd nézőinek.

MARÓTI LAJOS